

ЕНАНТІОСЕМІЯ В ПАРАДИГМІ МОВНИХ ТА МОВЛЕННЄВИХ ЯВИЩ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

У статті пропонується систематизація основних напрямів концептуалізації *енантіосемії* в наукових працях за дефінітивними блоками, формулюється її визначення, а також робиться спроба віднайти термін, що вживається на позначення мовної одиниці, яка профілює це явище.

Ключові слова: енантіосемія, концептуалізація, поляризація, антонімія, полісемія, амбівалентність.

Серед найдискусійніших мовних явищ, які періодично привертають увагу дослідників, особливе місце займає енантіосемія, що її свого часу досліджували В. І. Шерцль, К. Абель, Т. Нельдеке, Р. Маєр, Ю. Г. Скиба, Я. І. Гельбл, В. М. Прохорова, Т. Балканський, І. Пете, Л. Є. Безсонова, Л. І. Климова, Л. Г. Корнєєва, О. І. Смирнова, Г. В. Яцківська, В. С. Червоножка, В. Ю. Кравцова, С. С. Смоленська, М. В. Давидов, І. М. Покровський, Т. Г. Пономаренко, О. М. Соколов, О. Д. Шмельов та ін. В українському мовознавстві це явище частково вивчали Л. О. Булаховський, О. О. Тараненко, А. П. Критенко, Т. О. Федоренко, Н. П. Плющ, Н. І. Бойко, М. М. Донець та ін.¹

Огляд наукової літератури показав, що основні напрями наукової концептуалізації енантіосемії можна визначити за кількома дефінітивними блоками як своєрідними конструктами наукового дискурсу з досліджуваної проблеми.

1. «Енантіосемія» = «поляризація». Цей напрям концептуалізації в наукових працях засвідчують визначення енантіосемії як вияву [семантичної] поляри-

---

¹ Булаховський Л. А. Введение в языкознание.— М., 1954.— Ч. 2.— С. 76–80; Тараненко О. О. Енантіосемія // Українська мова : Енциклопедія.— К., 2000.— С. 172; Тараненко А. А. Энантіосемія — спорадичность или регулярность? // Актуальные проблемы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков : Тез. докл.— Д., 1988.— С. 174–176; Критенко А. П. Абсолютна і відносна омонімія та її подача в Українсько-російському словнику // Лексикограф. бюл.— 1963.— Вип. 9.— С. 13–30; Критенко А. П. Паронімія та її роль у мові // Мовознавство.— 1969.— № 1.— С. 50–62; Федоренко Т. А. Энантіосемія в современном украинском языке : Канд. дис.— К., 1989.— 159 с.; Плющ Н. Н. Слово у мові і мовленні (явище мовленнєвої енантіосемії) // Культура слова.— 1988.— Вип. 34.— С. 45–47; Бойко Н. І. Реалізація експресивних властивостей енантіосемічних лексем у мовотворчості О. Довженка // Література та культура Полісся.— Ніжин, 2000.— Вип. 13.— С. 116–124; Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : Автореф. дис. ... докт. філол. наук.— К., 2006.— 36 с.; Донець М. М. Історія та лінгвістичний статус поняття «енантіосемія» // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Філологія».— Х., 2008.— Вип. 53. № 798.— С. 17–20.

зації тих чи інших сем (так званої антисемності) або варіантів однієї лексеми, а також аксіологічного значення, що спричинило появу термінопонять «антонімосемія» (О. М. Соколов)² і «внутрішньолексемна поляризація» (Л. Є. Безсонова)³.

Поляризація в межах окремого слова, зазначає О. М. Соколов, має прихований характер і лише опосередковано передається за допомогою формальних засобів мови. Наприклад, енантіосемічними можуть бути поляризовані значення дієслівних префіксів, зокрема дієслова з префіксом за- (пор.: рос. *заплесневеть* «розпочати пліснявіти» і «вкритися пліснявою», *дождь закрапал* і *дождь закрапал всё бельё* та ін.). Дослідник вважає також, що конкретна ситуація висловлення може наводити позитивну або негативну сему, протилежну первинній (пор., наприклад, уживання дієслів із позитивною та негативною експресією: рос. *Надо дождаться хорошей погоды* і *Он еще дождется у меня; ошастливить* «зробити когось щасливим» і «нешасним»)⁴.

Наявність у структурі значення слова полярних компонентів, зауважує Л. Є. Безсонова, обов'язково передбачає ще й наявність у його структурі спільних семантичних компонентів як основи протиставлення, що, власне, й забезпечує тотожність слова у плані змісту. Що ж до формального вираження, то тотожність слова підтримується його єдиною матеріальною оболонкою. У такому разі енантіосемія зумовлена асиметричністю мовного знака, коли план змісту не має однозначного відповідника в плані вираження⁵. Дослідниця розглядає поляризацію сем як частковий випадок процесу наведення сем, коли поряд із антонімічним протиставленням значень того самого слова виявляється інший набір сем, який ще більше розрізняє ці значення, у зв'язку з чим виникає необхідність проведення дослідження енантіосемічної лексики за допомогою комбінованої методики⁶.

Визначення енантіосемії як поляризації аксіологічного значення, тобто індукування протилежного за оцінним знаком аксіологічного значення (пор.,

² Соколов О. М. Про дієслівну енантіосемію в російській та болгарській мовах // Проблеми слов'язознавства.— 1980.— Вип. 21.— С. 90.

³ Безсонова Л. Е. О семантических особенностях внутрилексемной поляризации глаголов // Исследования лексической и грамматической семантики современного русского языка : Сб. науч. тр.— Симферополь, 1983.— С. 47–57.

⁴ Соколов О. М. Наблюдение над словообразовательной энантиосемией в русском и болгарском языках // Вопросы словообразования в индоевропейских языках.— Томск, 1979.— Вип. 3.— С. 55–64; Соколов О. М. Энантиосемия в кругу смежных явлений // Науч. докл. высш. шк. : Филол. науки.— 1980.— № 6 (120).— С. 39, 42; Соколов О. М. Некоторые особенности семантической структуры слова в русском языке // Семантика в преподавании русского языка как иностранного.— Х., 1988.— Вип. 2.— С. 66–67.

⁵ Л. Є. Безсонова, деталізуючи градацію О. М. Соколова, на основі чотириступеневого наростання відмінностей у змістовій структурі лексичного значення слова і триступеневого — у формальній структурі виділяє такі лексичні протичлени: повна тотожність (повний збіг), часткова тотожність (варіювання), часткова відмінність і повна відмінність (різні тотожності). У цій градації вибірково знайшли своє місце й антонімічні відношення: передумови для виникнення таких відношень полягають у тому, що їхня семантика не повинна ототожнюватися, а відмінності, навпаки, мають збігатися; семантична співвіднесеність передбачає в семному складі протичленів наявність спільної семи. У такому разі виділені опозиції — це близькі за компонентним складом мовні одиниці, що перебувають у регулярних зв'язках, однак з огляду на заперечний характер свого значення віддалені один від одного на осі протиставлення (Безсонова Л. Е. Глагольная префиксальная энантиосемия в русском языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Д., 1983.— С. 16–18).

⁶ Безсонова Л. Е. и др. Преломление лексикологической концепции профессора О. М. Соколова в «Практической лексикологии русского языка» // Уч. зап. Томск. нап. ун-та.— 2007.— Т. 20(59).— С. 21–22; Безсонова Л. Е. О семантических особенностях внутрилексемной поляризации глаголов.— С. 56–57.

напр.: англ. *groovy* «приємний, гарний, чудовий», «привабливий, цікавий, модний» > «нудний, неприємний»; *crazy* «божевільний» > «чудовий, сучасний»; *hard-nosed* «занадто впертий, неперекокливий» > розм. «практичний, розумний») дає підстави Т. М. Антонченко розглядати її в парадигмі таких мовних явищ, як *амеліорація / пейорація і нейтралізація*, що є основними напрямками й різновидами семантичних змін у структурі слова, які приводять до утворення аксіологічно переосмислених неосемантів⁷.

2. «Енантіосемія» → «антонімія». Деякі дослідники розглядають енантіосемію як різновид антонімії⁸. Так, Л. О. Новиков визначає енантіосемію як непродуктивний різновид антонімії, що ґрунтується на протилежності значень усередині того самого слова і знаходить зовнішнє вираження в контексті, у характері синтаксичних і лексичних зв'язків слова, зокрема в його протилежних значеннях, з іншими словами (напр.: рос. *одолжить (кому-нибудь) денег* «дати в борг» — *одолжить (у кого-нибудь) денег* «взяти в борг»; *оговориться (специально)* «вносити ясність» — *оговориться (нечаянно)* «помилитися»)⁹. Дослідник вважає, що «протилежність не завжди виражається в опозиції окремих, самостійних слів-антонімів. У сучасній мові можна виокремити цілі групи слів, що містять протилежність усередині самих себе, семантика яких характеризується наявністю “протилежних смислів”, тобто має ознаку енантіосемії»¹⁰. Як різновид антонімії розглядає енантіосемію також С. Міллер (учений асоціює це явище з потенційними антонімами)¹¹.

У контексті осмислення енантіосемії як різновиду антонімії з'являються термінопоняття «внутрішньослівна антонімія», «внутрішня антонімія», «семантична (конотативна) внутрішня антонімія», «внутрішньолексемна антонімія», що позначають наявність у слова (поєднання в слові) протилежних значень або сем (Я. І. Гельблу, Т. Г. Пономаренко, Л. І. Климова, Л. О. Новиков, О. М. Соколов, Л. Є. Безсонова, Є. В. Маркасова, І. Ріпка, О. О. Селіванова)¹². Цей факт

⁷ Антонченко Т. М. Основні тенденції аксіологічних змін у семантичній структурі американізмів: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2000.— 20 с.; *Antonchenko T. Evaluative Enantiosemy as a Type of Axiological Changes in the Word Semantic (Based on Americanisms) // TESOL Ukraine: XXI Century Perspectives: Abstracts of the 4th National TESOL Ukraine Conf.— Khmelnitsky; Vinnytsia, 1999.— P. 80–81.*

⁸ Науковці не раз звертали увагу на особливий характер антонімічних відношень. Як зазначає В. М. Комісаров, висловлюються різні думки щодо лінгвістичної природи антонімів та їхнього місця в лексико-семантичній системі мови: одні дослідники розглядають антонімію як семантичну категорію (С. Г. Бережан), інші відносять її до лінгвістичних універсалій (Л. О. Новиков). Існує також вузьке (Дж. Лайонз) і широке (Ю. Д. Апресян) розуміння антонімії, яка, крім мовного, має ще й гносеологічний, логічний та психологічний аспекти дослідження, що, власне, й пояснює різні погляди на неї. Однак антоніми — це суто лінгвістичне явище, яке має свої мовні ознаки, що дозволяє мовознавцям виділити їх в окрему категорію слів (*Комиссаров В. Н. Аффиксальные слова-антонимы в современном английском языке // Науч. докл. высш. шк.: Филол. науки.— 1962.— № 2.— С. 168–175.*)

⁹ *Новиков Л. А. Лингвистическое толкование художественного текста.— М., 1979.— С. 29; Новиков Л. А. Семантика русского языка.— М., 1982.— С. 243–245.*

¹⁰ *Новиков Л. А. Антонимия в русском языке.— М., 1973.— С. 186.*

¹¹ *Миллер Е. Н. Природа лексической и фразеологической антонимии.— Саратов, 1990.— С. 142.*

¹² *Гельблу Я. И. К вопросу о внутренней антонимии в немецком языке // Учен. зап. Башкир. ун-та.— 1963.— Вып. 8.— С. 19; Пономаренко Т. Г. О внутрисловной антонимии в современном русском языке // Слово в лексико-семантической системе языка.— Ленинград, 1972.— С. 14–18; Климова Л. И. О внутрисловной антонимии // Вопр. теории и методики преподавания рус. яз. и лит.— Архангельск, 1975.— Вып. 3.— С. 25–31; Новиков Л. А. Семантика русского языка...— С. 243–245; Соколов О. М. Энантисемия в кругу смежных явлений.— С. 42; Безсонова Л. Е. и др. Практическая лексикология русского языка: Учеб. пособие / Под ред. А. В. Петрова.— Симферополь, 2006.— С. 222; Маркасова Е. В.*

дає підстави деяким дослідникам розглядати енантіосемію в тісному взаємозв'язку з таким мовним явищем, як антонімічна паронімія, що завжди буде різнолексемною¹³.

3. “Енантіосемія” ≠ “антонімія”. Наукова дискусія щодо з'ясування лінгвістичного статусу енантіосемії порушує питання: чи можна застосовувати до протилежних значень слова критерії антонімів? І. Пете вважає, що слова з протилежними значеннями в семантичній структурі не можна розглядати як антоніми, оскільки: антоніми позначають полярність понять, тоді як слова з протилежними значеннями — полярність несуттєвих ознак у значенні; протилежний смисл часто з'являється внаслідок експресивності; вияв протилежних значень залежить від контексту, обставин, за яких відбувається дія (саме цим енантіосемію відрізняють від справжніх антонімів, у яких протилежність входить у значення слова, напр.: рос. *уксус выстоялся* «втривав із часом первісні якості — смак, запах, свіжість» і *вино выстоялось* «набуло кращих якостей»); протилежні значення того самого слова не мають спільної лексичної сполучуваності (якщо ж поява у слові протилежного значення супроводжується втратою старого значення, то в такому випадку можна говорити про часткову спільну сполучуваність)¹⁴.

Розуміння енантіосемії як здатності розвивати протилежні значення, що не стають антонімічними, зустрічаємо також у В. Іванової, яка поділяє погляди тих дослідників, котрі відносять енантіосемію в одних випадках до різновиду омонімії, в інших — до багатозначності¹⁵.

Думку про те, що енантіосемія не є одним із різновидів антонімії, підтримує також В. С. Червоножка, яка зазначає: антоніми й енантіосемію поєднує те, що їхні значення виражають протилежні поняття. За іншими характеристиками ці явища диференціюються. Для антонімів характерне: вираження відношення протилежності різними словами (фразеологізмами); протиставлення слів (фразеологізмів) за найсуттєвішою для їхніх значень ознакою; протиставлення є елементом значення слова (фразеологізму) і не залежить від контексту; регулярне протиставлення слів у мовленні в типових конструкціях з контактним розташуванням антонімів; наявність майже однакової сфери лексичної сполучуваності, стилістична однорідність членів лексичної пари. Енантіосемію мають такі особливості: відношення протилежності виражається значенням одного слова (фразеологізму); протиставлення відбувається як за суттєвими, так і за несуттєвими елементами значень; протилежні значення виявляються лише в контексті; наявність у деякої частини енантіосемів однакової сфери лексичної сполучуваності, а в іншій — різної; протилежні значення енантіосемію можуть бути однорідними або неоднорідними у стилістичному плані¹⁶.

4. «Енантіосемія» → «омонімія». Таку концептуалізацію енантіосемії знаходимо в М. М. Шанського (слова, що розвивають протилежну семантику, є різновидами омонімів, які виникають як наслідок розходження значень того само-

---

Риторическая энантисемия в корпусе русского языка повседневного общения «один речевой день» // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : По материалам ежегодн. Междунар. конф. «Диалог». — М., 2008. — Вып. 7 (14). — С. 352; Ripka I. On Some Attributes of Dialectal Enantiosemy // Slavica Slovaca. — 2000. — Vol. 35. N 2. — P. 161; Селіванова О. Сучасна лінгвістика : Термінолог. енциклопедія. — Полтава, 2006. — С. 143.

¹³ Соколов О. М. Энантисемия в кругу смежных явлений. — С. 42.

¹⁴ Пете И. О противоположных значениях одного и того же слова в русском языке // Материалы и сообщения по славяноведению. — М., 1964. — № 2. — С. 26.

¹⁵ Иванова В. А. Антонимия в системе языка. — Кишинев, 1982. — С. 44.

¹⁶ Червоножка В. С. Енантіосемія в сучасній болгарській мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 2002. — С. 3–4.

го слова на полярні)¹⁷ та В. М. Прохорової (енантиосемія постає як частковий випадок омонімії, коли протилежні значення формуються в багатозначних словах або утворені від багатозначних коренів)¹⁸.

5. «Енантиосемія» ≠ «омонімія». Положення про те, що енантиосемія не може розвиватися в межах омонімії, а отже, визнання енантиосемії та омонімії різними явищами декларує В. С. Червоножка. Для обґрунтування своїх міркувань дослідниця апелює до методів, які застосовують при розмежуванні багатозначних слів та омонімів, а саме: добір синонімів до фонетично однакових слів (між синонімами, дібраними до слів-омонімів, немає ніякого зв'язку, а між синонімами, дібраними до окремих значень енантиосема, є відношення протилежності); аналіз словотворчих можливостей омонімів (омоніми, на відміну від енантиосемів, мають різні словотворчі можливості)¹⁹.

6. «Енантиосемія» → «полісемія». Проблема енантиосемії виникла у зв'язку з розробленням у мовознавстві проблеми значення слова. Теза про протилежні значення, що формуються в мікросистемі багатозначних слів, спричинила низку питань. По-перше, як кваліфікувати протилежні значення того самого звукового комплексу — в аспекті багатозначності чи омонімії? По-друге, якщо розглядати протилежність значень як явище багатозначності, то залишається проблемним питання про критерії виділення багатозначності з-поміж інших семантичних відношень. Таким чином, одним із дискусійних аспектів вивчення енантиосемії була й залишається проблема полярності значень і тотожності слова²⁰. О. С. Ахманова пропонує задля розв'язання цього питання послуговуватися синтаксичними, морфологічними та фразеологічними особливостями відповідних слів²¹. Л. О. Новиков пропонує розмежовувати омонімію та полісемію на основі вивчення синхронності лексичної системи загальнонародної мови, вважаючи при цьому, що така система є процесом історичного розвитку²². Однак, зазначає І. Пете, виникає дві небезпеки: штучного об'єднання під одним звуковим комплексом кількох різних слів і не менш штучного роз'єднання одного слова на омоніми внаслідок не зовсім глибокого вивчення його лексико-фразеологічних та лексико-семантичних особливостей²³. Кваліфікація протилежних значень як слів-омонімів послаблюється тим, що полярне осмислення виникає на тлі семантично-асоціативної спільності значень, об'єднаних та підсилених тим самим звуковим комплексом, у тій самій дискретній одиниці. Щоправда, спільність і системність значень слова, а також розмежування на основі розриву семантичних зв'язків, як зазначають деякі дослідники, не є вірогідним критерієм для диференціації омонімії та полісемії, оскільки саме поняття «семантичний зв'язок» невизначене²⁴.

Аналіз енантиосемічної лексики дозволяє деяким мовознавцям виділити групи енантиосемів, усередині яких відслідковуються повторювані спільні семан-

¹⁷ Шанский Н. Н. Лексикология современного русского языка. — М., 1964. — С. 63–64.

¹⁸ Прохорова В. Н. О словах с противоположными значениями в русских говорах // Науч. докл. высш. шк. : Филол. науки. — 1961. — № 1. — С. 127; Прохорова В. Н. Энантосемия в современном русском языке (о причинах и условиях возникновения и функционирования слов с противоположным значением) // Вопр. рус. языкознания. — М., 1966. — Вып. 1. — С. 157.

¹⁹ Червоножка В. С. Знач. праця. — С. 4.

²⁰ Федоренко Т. А. Знач. праця. — С. 43–44.

²¹ Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. — М., 1957. — С. 105.

²² Новиков Л. А. Об одном из способов разграничения полисемии и омонимии // Рус. яз. в шк. — 1960. — № 3. — С. 10–14.

²³ Пете И. Знач. праця. — С. 29.

²⁴ Булаховский Л. А. Из жизни омонимов // Рус. речь. — 1928. — Вып. 3. — С. 47–61.

тичні відношення між значеннями. Регулярність семантичних відношень як ознака енантіосемії є основною для визнання її фактом багатозначності. В омонімії не виявлено такого семантичного відношення між значеннями, яке б регулярно розщеплювало слово на омоніми²⁵.

Б. Т. Ганєєв, інтерпретуючи енантіосемію як властивість слова (морфеми) виражати антонімічні значення (пор., напр.: рос. *дело запущено* «справу розпочато» і «справа завершується безладно»), вважає, що енантіосемія як наслідок і як причина мовних змін виявляється лише на певному етапі полісемантизації слова і тісно пов'язана з проблемою семантичної дифузії слова²⁶.

Як полісемічне явище розглядають енантіосемію також: В. І. Шерць (одним із перших звернув увагу на семасіологічний антитезис, запровадивши термін *енантіосемія* на позначення одного з явищ семіотики, коли те саме слово вміщує в собі два прямо протилежних одне одному значення, напр.: лат. *altus* означає «високий», а також «глибокий»; багатозначністю давніх слів пояснюється і те явище, що семасіологічний антитезис інколи виявляє себе в більш ніж у двох неподібних або протилежних значеннях того самого слова)²⁷; Р. О. Будагов (антонімічними можуть бути не лише різні слова, а й різні значення того самого слова)²⁸; І. Пете (аналізуючи факти енантіосемії в багатозначних словах, розглядає енантіосемію як граничний випадок розходження значень слова; існує внутрішній зв'язок між протилежними значеннями, які найчастіше зумовлені контекстом як багатозначні слова)²⁹; Л. І. Климова (між протилежними значеннями не втрачається зв'язок, оскільки вони мають спільні семантичні компоненти, які, власне, й забезпечують тотожність слова, тоді як характерною особливістю омонімів є відсутність спільних смислових компонентів³⁰); Р. Маєр (вихідні значення слів часто передбачають можливість свого розвитку в різних напрямках, унаслідок чого на полярних гілках ланцюжків значень багатозначного слова з'являються протилежні значення)³¹; Л. Є. Безсонова (виникнення й закріплення семантичного протиставлення, що має характер протилежності, у складі єдиної лексичної форми класифікує як явище енантіосемії; протилежність сем не руйнує тотожності слова, оскільки передбачає одночасно полярність і співвіднесеність: у структурі значення, поряд із полярними компонентами, виявляються і спільні семантичні компоненти, що є основою протиставлення)³²;

²⁵ Яцковская Г. В. Энантисемия в современном немецком языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— М., 1977.— С. 5.

²⁶ Ганеев Б. Г. Первоначальная энантисемия и диффузность в языке // Вестн. Оренбург. гос. ун-та.— 2003.— № 4.— С. 9.

²⁷ Шерць В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантисемии) // Филол. зап.— 1883.— Вып. 5–6.— С. 1; Шерць В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантисемии) (Окончание) // Филол. зап.— 1884.— Вып. 1.— С. 78.

²⁸ Будагов Р. А. Введение в науку о языке.— М., 1958.— С. 61.

²⁹ Пете И. Знач. праця.— С. 23.

³⁰ Климова Л. И. Полярная эмоциональная оценка в пределах одного слова // Герценовские чтения : Филол. науки. Лингвистика.— Ленинград, 1975.— С. 63; Климова Л. И. Антонимические значения полисемичных слов в современном русском языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— М., 1975.— 22 с.

³¹ Таке розуміння енантіосемії у Р. Маєра ґрунтується на ідеї динамічного розвитку значень як особливого різновиду багатозначності, яку свого часу висловив Т. Нельдеке, уперше аналізуючи явище енантіосемії на матеріалі семітських мов. Детальний аналіз цієї праці див.: Майєр Р. Энантисемия и многозначность в древнееврейском словообразовании и формировании понятий // Общественные науки за рубежом.— 1980.— № 5. Сер. 6.— С. 31.

³² Безсонова Л. Е. О семантических особенностях внутрискемной поляризации глаголов.— С. 47–48; Безсонова Л. Е. Глагольная префиксальная энантисемия в русском языке.

З. Д. Попова, І. О. Стернін (констатуючи факт складності моделювання лексичної парадигматики, дослідники зазначають, що та сама лексема за різними семемами часто входить до різних парадигматичних угруповань, а у випадку енантіосемії навіть протиставляється сама собі)³³; О. О. Тараненко (енантіосемія — розвиток у мовної одиниці протилежних значень, поляризація її значень)³⁴; М. Ю. Бродський (енантіосемія — здатність мовної одиниці поєднувати у своїй структурі протилежні значення)³⁵; Г. І. Мансурова (енантіосемія — це наявність значень у слова, які можна розглядати як протилежні, як потенційний компонент значення, що виявляється в тих чи інших контекстах)³⁶; В. С. Червоножка (енантіосемія визначається як розвиток протилежних значень у семантичній структурі однієї мовної одиниці)³⁷.

7. «Енантіосемія» ↔ «енантіоконотемія». Явище енантіосемії на рівні конотацій В. І. Говердовський називає *енантіоконотемією*, тобто поєднанням в одному слові протилежних за знаком конотем. Енантіосемічними, вважає дослідник, можуть бути також окремі службові морфеми, наприклад, російські префікси *за-*, *на-*, *от-*, *при-*, *ра-*, *с-*, що привносять у слова розмовну («негативну») конотацію при їх взаємодії з термінологічною («позитивною») основою (рос. *загипсовать*, *засилосовать*, *наворсовать*, *отцентровать*, *приплюсовать*, *профильровать*, *раскомплектовать*, *сброшировать*); російські суфікси *-ец*, *-ишк(а)* / *-ышк(а)*, *-ишк(а)*, що містять протилежні різновиди конотацій, зокрема меліоративну та пейоративну (рос. *вопросец*, *народец*, *хлебц*, *мыслишка*, *городишко*, *хуторишко* та ін.). Поєднання протилежних за знаком конотацій в одному слові засвідчує те, що в процесі історичного розвитку цього слова на семантику нашаровуються найрізноманітніші, часто суперечливі, відтінки. Саме тому енантіосемія, зазначає В. І. Говердовський, — це водночас і результат динаміки конотації і її причина. Поєднання протилежних за знаком конотацій в лексемі або службовій морфемі засвідчує діахронно нерівний і діалектично суперечливий шлях розвитку семантики³⁸.

Енантіосемію розглядають не лише як поєднання полярних значень, що репрезентують інтелектуально-логічну інформацію, у семантичній структурі того самого слова або полярних інтелектуально-логічних сем у структурі лексичного значення слова. В аспекті контекстуального зародження нових семантичних відтінків потенційного полісеманта, тобто на конотативному рівні, енантіосемію можна кваліфікувати і як поєднання в структурі лексичного значення слова сем, протилежних за знаком раціональної та емоційної оцінок, або полярних власне емоційно-оцінних сем. Наприклад, у тексті «Прочитавши Сусані Уласівні ту поему, О. Артемій написав внизу свою резолюцію: “Погано! В віршомазі не годиться”» (І. Нечуй-Левицький) індивідуально-авторська реалізація емосеми іронічності у слові *віршомазі* викликає нашарування оказіонально-позитивної емоційної оцінки на узуально-негативну раціональну оцінку, внаслідок чого ви-

³³ Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка. — Воронеж, 1984. — С. 86–102.

³⁴ Тараненко О. О. Енантіосемія... — С. 158.

³⁵ Бродский М. Ю. Энантіосемия как переводческая проблема // Перевод и межкультурная коммуникация : Материалы II науч.-практич. конф. — Екатеринбург, 2001. — С. 6.

³⁶ Мансурова Г. И. Энантіосемия в формировании оценочной семантики прилагательных // Бодуэновские чтения. Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика : Труды и материалы междунар. науч. конф. / Под общ. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. — Казань, 2001. — Т. 1. — С. 135–136.

³⁷ Червоножка В. С. Знач. праця. — С. 1.

³⁸ Говердовский В. И. Коннотемная структура слова. — Х., 1989. — С. 22–25.

никає явище енантіосемії — поєднання протилежних за знаком негативної раціональної та позитивної емоційної оцінок³⁹.

Як поєднання двох протилежних значень чи конотацій в одному слові розглядають енантіосемію також А. Ліберман і Д. Нокс⁴⁰.

8. «Енантіосемія» ↔ «амбівалентність». Окремі дослідники поєднання протилежних аксіологічних сем у складі семемі називають *амбівалентністю* і відмежовують її від власне енантіосемії як поєднання двох протилежних аксіологічних значень / семем у семантичній структурі лексеми (щоправда, обидва явища вивчають у тісному взаємозв'язку)⁴¹.

9. «Енантіосемія» ↔ «конверсія». Як різновид семантичної конверсії, внутрішньолексемних конверсивних семантичних відношень розглядає енантіосемію в одній із своїх праць О. М. Соколов: «...мова йтиме про такі протиставлення, що можуть мати як антонімічний характер (у вузькому розумінні), так і характер протилежності окремих сем, які виявляються в межах певної лексеми і є однією з диференційних ознак лексико-семантичних варіантів. Ці семантичні протичлени можна оцінювати, мабуть, як особливий тип конверсії»⁴².

Деякі дослідники вважають, що взаємозв'язки енантіосемії та конверсії як лексико-семантичних явищ характеризуються тим, що вони мають зону перетину. Семантичне відношення конверсії може виявлятися не лише між двома мовними одиницями, а й усередині окремого значення та між двома значеннями однієї мовної одиниці, які містять семи взаємно-зворотної рольової спрямованості, напр.: болг. *даскал* «учитель» і «учень», *мириша* «пахнути» і «нюхати». Конверсиви відповідають критеріям, що є основними і для енантіосемії: семантичне відношення виявляється між двома значеннями однієї мовної одиниці; значення пов'язані як протилежні⁴³.

10. «Енантіосемія» ↔ «фігура мови / троп». Явище енантіосемії часто вивчають у контексті порівняння та взаємодії з різними фігурами мови, зокрема: а) з енантіозисом (англ. *enantiosis*) як різновидом антитези, що межує з іронією, коли те, що мислиться, є протилежним тому, що говориться (А. Ліберман, Р. Бартес)⁴⁴; б) з іронією (А. Ліберман)⁴⁵; в) з евфемізмом, коли енантіосемію розглядають як таку, що походить від евфемізму (Д. Нокс)⁴⁶; г) з антифразисом, що полягає в навмисному, спеціально заданому вживанні мовної одиниці з протилежним значенням або конотацією⁴⁷ (О. О. Тараненко, Д. Нокс). Д. Нокс, досліджуючи явища антифразису й енантіосемії в англійській та латинській мовах, зазначає, що в багатьох працях ці явища не розрізняють, однак відмінність, вважає дослідник, між ними є: у першому випадку протилежні значення або протилежні конотації (напр., англ. «beautiful» і «war») належать двом різним

³⁹ Іващенко В. Л. Конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною належністю : Дис. ... канд. філол. наук.— К., 1997.— С. 36.

⁴⁰ Knox D. Ironia : Medieval and Renaissance Ideas on Irony.— New York, 1989.— P. 160; Liberman A. Word Origins and How We Know Them : Etymology to Everyone.— Oxford ; New York, 2005.— P. 208.

⁴¹ Бойко Н. І. Українська експресивна лексика...— С. 27.

⁴² Соколов О. М. Про дієслівну енантіосемію...— С. 90.

⁴³ Червоноожка В. С. Знач. праця.— С. 4.

⁴⁴ Liberman A. Op. cit.— С. 208; Barthes R. Textual Analysis of a Tale By Edgar Poe / Transl. by Donald G. Marshall // Poe Studios.— 1977.— Vol. 10. N 1.— P. 1–12.

⁴⁵ Liberman A. Op. cit.— P. 208.

⁴⁶ Knox D. Op. cit.— P. 166.

⁴⁷ Тараненко О. О. Антифразис // Українська мова : Енциклопедія.— К., 2000.— С. 27.

словам — етимону (лат. *bellus* «дружелюбний») і його деривату, який ми домислюємо (лат. *bellum* «бойовий»); у другому випадку протилежні значення чи конотації (напр., англ. «fat», «thin») належать одному слову (лат. *obesus* «товстий» і «худий») ⁴⁸.

11. «Енантіосемія» ↔ «просодія». На протигагу проблемам вивчення енантіосемії на основі творів письмового мовлення деякі дослідники розглядають явище енантіосемії також на основі матеріалів живого мовлення. С. С. Смоленська й М. В. Давидов вважають, що енантіосемія в другому випадку повністю визначається просодичними особливостями висловлення, до яких відносять: темп вимови слова, тон, реєстр, тембр, інтонацію, гучність вимови тощо. Такий ракурс дослідження дає підстави мовознавцям зробити висновок, що енантіосемічні вживання слів здебільшого супроводжуються особливою емоційно забарвленою інтонацією. Саме тому для енантіосемії характерне протиставлення прямого значення слова і значення інтонації, з якою воно вимовляється. У таких випадках важливим є ставлення мовця до того, що він говорить, його суб'єктивна оцінка, а отже, протиставлення двох різновидів конотації слів — позитивної та негативної. При цьому дослідники зазначають, що енантіосемія з «мінусовою характеристикою», тобто зміною позитивної конотації на негативну, більш поширена, ніж енантіосемія з «плюсовою характеристикою» ⁴⁹.

12. «Енантіосемія — лінгвістична універсалія». У наукових працях енантіосемію часто визначають як складне синкретичне явище, яке має ознаки:

а) і антонімії, і омонімії (енантіосемія як спосіб «схрещення омонімії та антонімії», як один із випадків суперечливої взаємодії систем антонімії та омонімії, як «точка перетину двох явищ») ⁵⁰, що свого часу спричинило появу термінопонять: «антонімічна омонімія» (Ю. Г. Скиба) ⁵¹; «омоантонімія» (В. В. Виноградов) на означення омонімії з протилежними значеннями в дослідженні оморфемності дієслівних префіксів (той самий префікс, приєднаний до того самого дієслова, іноді спричиняє виникнення різних слів, значення яких можуть бути прямо протилежними, напр.: рос. *просмотреть* «переглянути до кінця», «швидко переглянути» і «не розгледіти» — *просмотреть весь спектакль*, *просмотреть книгу* і *просмотреть ошибку*) ⁵²; «омоантонімія» (М. О. Бобунова, І. С. Клімас, О. Т. Хроленко, С. П. Праведников, Н. М. Гагаріна) на означення антонімії в тій самій сутності (обігруються формальні та змістові структури слів, особливо композитів з початковими компонентами *само-*, *благо-*, *добро-*, *зло-*, коли семантика трансформується на протилежну, напр.: рос. *самоотвергаться* «відмовлятися від власних інтересів заради суспільних інтересів, високої мети» і контекстуальне *самоотвергаться* «ірон. потакати чужим інтересам заради власної вигоди») ⁵³,

⁴⁸ Клох Д. Оп. cit.— P. 160–161.

⁴⁹ Смоленская С. С., Давыдов М. В. Интонация как показатель энантиосемии слов и словосочетаний // Вестн. Москов. ун-та. : Филология.— 1972.— Сер. 10.— № 3.— С. 65–71.

⁵⁰ Горелов И. Н. Энантиосемия как столкновение противоречивых тенденций языкового развития // Вопр. языкознания.— 1986.— № 4.— С. 89, 94.

⁵¹ Скиба Ю. Г. К вопросу о так называемой антонимической омонимии в славянских языках // Питання історії і діалектології східнослов'янських мов : Сер. «Філол. науки».— Чернівці.— 1958.— Т. 31.— Вып. 7.— С. 156.

⁵² Виноградов В. В. Об омонимии и смежных явлениях // Виноградов В. В. Исследования по русской грамматике.— М., 1975.— С. 295–312.

⁵³ Бобунова М. О., Климас И. С. и др. Эвристический потенциал лингвофольклористики // Palaeoslavica.— Cambridge, Mass.— 2005.— 13.— № 1.— P. 260–280; Гагарина Н. Н. Эстетические функции сложных слов в книге очерков «За рубежом» М. Е. Салтыкова-Щедрина // Вестн. удмурт. ун-та : Филол. науки.— 2007.— № 5(2).— С. 23, 27.

б) і антонімії, і полісемії (енантіосемія як різновид полісемії і водночас різновид антонімії, який займає полярну позицію, зумовлену повним збігом форми, в загальній системі лексичних протичленів, що співвідноситься з такими суміжними різнолексемними типами протичленів, як омоніми та пароніми і навіть синоніми)⁵⁴. У деяких наукових працях зазначається, що енантіосемія дуже тісно пов'язана з полісемією: ці явища спостерігаються в семантичній структурі однієї мовної одиниці; окремі значення багатозначних мовних одиниць та енантіосемів мають спільні семантичні компоненти й виявляються лише в контексті. Відмінним є те, що значення енантіосемічних слів та фразеологізмів перебувають у відношенні протилежності одне до одного. Ця «антонімічна» особливість, притаманна енантіосемії, зближує її з антонімією⁵⁵. У контексті семантичного варіювання слів як явища розщеплення значень в одному слові на протилежні, тобто як внутрішню антонімію, визначає енантіосемію також Н. Н. Плющ⁵⁶. Як явище багатозначності, особливий вид внутрішньослівної антонімії розглядає енантіосемію В. О. Дорда, пов'язуючи її із субституцією одних аксіологічних компонентів іншими (заміною знака аксіологічної оцінки на протилежний)⁵⁷;

в) і полісемії, і омонімії в діяхронній площині. Якщо енантіосемію вивчати на синхронному рівні, то те саме явище не може бути водночас виявом як багатозначності, так і омонімії — і в цьому сенсі між ними є абсолютна відмінність⁵⁸. Л. О. Булаховський розглядав енантіосемію як явище перетворення значень на протилежні⁵⁹ і вважав, що особливої різниці між багатозначністю та омонімією немає, оскільки і багатозначні за своїм походженням (етимологічно) слова з часом, фактично з утратою мовцем почуття колишнього зв'язку значень, можуть перетворюватися для нас на омоніми⁶⁰. У цьому випадку можна говорити лише про діяхронну енантіосемію⁶¹.

Про неоднорідність енантіосемії згадує також О. М. Соколов: в одних випадках енантіосемію можна розглядати як вияв полісемії, в інших — як вияв омонімії. У мові поряд із полярними завжди є проміжні випадки, перехідні стани⁶².

⁵⁴ Ураховуючи три ступені наростання відмінностей у змістовій структурі лексичного значення слова — тотожність, варіювання (або часткову тотожність) та різні тотожності, яким відповідають синонімія, полісемія та омонімія, а також діалектичну єдність «форма (вираження) — значення (зміст) мовної одиниці», О. М. Соколов розробив матрицю протичленів, що відображає певну системність у лексичі: I–A — тотожність форми й семантики; I–B — часткова тотожність форми й тотожність семантики (фонетичні й морфологічні варіанти); I–C — розрізнення форми й абсолютна тотожність семантики (омосемія); II–A — тотожність форми й часткова тотожність семантики (полісемія); II–B — часткова тотожність форми й розрізнення в семантиці (однокоренева синонімія та паронімія); II–C — розрізнення форми й часткова подібність семантики (різнокоренева синонімія); III–A — тотожність форми й розрізнення семантики (омонімія); III–B — часткова тотожність форми й розрізнення семантики (парономазія, паронімія); III–C — розрізнення форми й розрізнення семантики. Антонімічні (а разом із ними й енантіосемічні) відношення в такій системі не знайшли свого місця. Дослідник це пояснює тим, що виокремлення антонімів відбувається незалежно від ступеня формальної подібності протичленів; для них достатньо лише ознаки семантичної полярності, тоді як інші типи опозицій обов'язково визначаються за двома ознаками — формальною та семантичною подібністю (Соколов О. М. Енантіосемія в кругу смежных явлений. — С. 36–38, 42).

⁵⁵ Червоножка В. С. Знач. праця. — С. 4.

⁵⁶ Плющ Н. Н. Знач. праця. — С. 45–46.

⁵⁷ Дорда В. О. Аксіологічні аспекти студентського сленгу США // Вісн. Сум. держ. ун-ту. — 2006. — № 11(95). — Т. 2. — С. 41.

⁵⁸ Яцковская Г. В. Знач. праця.

⁵⁹ Булаховский Л. А. Энантіосемія. Развитие противоположных значений // Рус. речь. — 1988. — Вып. 2. — С. 69.

⁶⁰ Булаховский Л. А. Из жизни омонимов // Рус. речь. — 1928. — Вып. 3. — С. 48.

⁶¹ Яцковская Г. В. Знач. праця.

⁶² Соколов О. М. Энантіосемія в кругу смежных явлений. — С. 36, 42.

У діяхронному ж аспекті мовознавці вже неодноразово констатували той факт, що принцип розходження семантичних зв'язків у процесі історичного розвитку слова, у результаті чого багатозначне слово перетворюється на низку омонімів, здебільшого залишається незрозумілим. Звідси — шлях до суб'єктивізму. Та обставина, що ті самі лексичні одиниці в лексикографічних джерелах представлені по-різному (в одних словниках вони зафіксовані як полісемічне слово, в інших — як слова-омоніми⁶³), дає підстави деяким дослідникам стверджувати, що енантіосемія неоднорідна й частина випадків тяжіє до омонімії. Семантичне розходження може відбутися й тоді, коли в семантиці слова з'явилися полярні значення. Відтак формуються два слова-омоніми, які мають спільну генезу. Цей процес свого часу досліджувала О. І. Смирнова, яка протилежні значення омонімів, що мають генетичну спільність, розглядала як історичні варіації того самого слова (наприклад, протилежні значення слова укр. *лихий*, які раніше в лексикографії розглядалися як варіації одного багатозначного слова, у сучасних словниках української мови подаються як два омоніми: укр. *лихий*¹ «злий, недобрий» і *лихий*² «нестримно, нерозсудливо сміливий»)⁶⁴. Однак такі випадки семантичного розщеплення зустрічаються досить рідко і їх не можна ототожнювати з усією енантіосемією, що має закономірний характер у мові. Дослідження семантичної структури багатозначного слова в українській мові показали, що зв'язок омонімії та полісемії полягає не лише в членуванні багатозначного слова, а й в інтеграції омонімічних утворень у багатозначне слово. Л. А. Лисиченко і Л. С. Загребельна зазначають, що цей спосіб є продуктивнішим. Він певною мірою регулює лексичну систему, тобто корегує надлишок омонімів, об'єднуючи їх за наявності смислових зв'язків у багатозначні слова⁶⁵. Такі омоніми втрачають самостійність і зливаються в одне багатозначне слово, що засвідчують лексикографічні джерела.

Крім з'ясування власне мовного статусу енантіосемії, вияву її синкретизму, в наукових працях дослідники не раз звертали увагу на вивчення енантіосемії і як мовленнєвого явища. Так, Н. Н. Площ енантіосемію, що є виявом історичного розвитку значень у слові, протиставляє енантіосемії, показником якої є інтонація, наявність суперечності між прямим значенням слова і значенням інтонації, з якою це слово вимовляється⁶⁶.

І. М. Горелов відзначає, що термін *енантіосемія* іноді прирівнюють до антифразису або евфемізму. У такій інтерпретації антифразис і енантіосемія є способом досягнення іронічного або саркастичного ефектів за допомогою інтонації, однак тоді немає сенсу говорити про енантіосемію як про «поляризацію значень» на мовному рівні. Адже не лише слово або словосполучення, а й речен-

⁶³ Назарова І. С. Про одну особливість словникової розробки дієслів з префіксом *за-* // Дослідження з мовознавства. — К., 1963. — С. 44.

⁶⁴ О. І. Смирнова зазначає, що позитивне значення цього слова виникло в XVI–XVII століттях у середовищі козацтва, вільних людей, «лихих», за визначенням офіційних документів. Козаки, з одного боку, були «поза законом», «лихими людьми» (за свідченням давніх офіційних документів кваліфікувались як злочинці); з другого боку, вони були чудовими воїнами, відчайдушними сміливцями, захисниками прикордонних земель. Процес переосмислення відбувається в їхньому середовищі (козаки оцінювали себе позитивно). Поява позитивної оцінки стала основою одного з полярних значень слова укр. *лихий*. З часом значення втратили асоціативний зв'язок один із одним і виокремились у самостійні слова-омоніми (Смирнова О. І. *Лихой* // Рус. реч. — 1975. — № 4. — С. 108; Смирнова О. І. Проблема енантіосемії в історической лексикології : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1976. — 26 с.).

⁶⁵ Лисиченко Л. А., Загребельна Л. С. Лексична конотація і її роль у структурі синонімічної групи // Укр. мовознавство. — 1985. — № 13. — С. 33.

⁶⁶ Площ Н. Н. Зазнач. праця. — С. 46–47.

ня і тексти за певних мовленнєвих (інтонаційних) та комунікативно-ситуаційних умов можуть бути полярно амбівалентними⁶⁷.

Розрізнення енантіосемії як властивості слова, що має протилежні значення, як факту письмового мовлення і як зв'язку між особливостями звукового (просодичного) оформлення тієї чи іншої мовної одиниці та її семантичним розщепленням знаходимо також у С. С. Смоленської і М. В. Давидова⁶⁸.

М. М. Донець, кваліфікуючи енантіосемію як внутрішню, внутрішньослівну антонімію мовних одиниць, як розвиток та функціонування в мовної одиниці полярних, протилежних значень, що, безперечно, пов'язано з багатозначністю (є наслідком її розпаду), а також із омонімією та синонімією, зазначає, що енантіосемія виявляється на різних мовних рівнях, є явищем мови та мовлення⁶⁹.

Енантіосемію кваліфікують також як міжрівнєве та універсальне явище⁷⁰. Як самостійну лексико-семантичну категорію пропонує розглядати це явище і В. С. Червоножка⁷¹.

13. «Енантіосемія» — «енантіонім» / «енантіосем». На позначення одиниці, що репрезентує явище енантіосемії, у наукових працях зустрічається однокореневий термін *енантіонім* (англ. *enantionym*)⁷². Крім нього науковці послуговуються також термінами: *енантіосем* (англ. *enantioseme* «слово, що є своїм же власним антонімом»), *енантіосемічна лексема*, *енантіосемічне слово*, *енантіосемічний фразеологізм* (Т. О. Федоренко, В. С. Червоножка, Н. І. Бойко, Б. Т. Ганєєв та ін.)⁷³, *енантіосемічна лексична одиниця* (об'єднання таких одиниць, на думку Н. І. Бойко, становить окрему експресивну мікросистему, яка функціонує у складі виражально-зображальних засобів національної мови, в ідіолекті письменника; їхня експресивність пов'язана з розвитком і функціонуванням у межах одного звукового комплексу двох протилежних емотивно-оцінних значень), або *енантіосемічний елемент* (тропείчний засіб, залучений до процесу експресивізації системно нейтральних слів)⁷⁴. В англійській літературі, крім зазначеного терміна *енантіонім* (англ. *enantionym*), уживають ще й *автоантонім* / *авто-антонім* (англ. *autoantonym* / *auto-antonym*), *опонім* (англ. *orponym*), а також англ. *self-opposites* (Б. Г. Ганєєв, А. Sherwood)⁷⁵. Таке розмаїття термінів на позначення мовної одиниці, що репрезентує явище енантіосемії, засвідчує посилений інтерес науковців до його вивчення, а також факт невизначеності лінгвістичного статусу цього явища та його дискусійний характер.

Отже, наукову концептуалізацію енантіосемії репрезентують тринадцять розглянутих дефінітивних блоків, кожний з яких у виразноє той чи інший погляд на цей лінгвістичний феномен. Таке розмаїття, з одного боку, ускладнює визначення лінгвістичного статусу енантіосемії, з другого — засвідчує, що перед нами справді лінгвістична універсалія, включена у складну парадигму мов-

⁶⁷ Горелов И. Н. Знач. праця.— С. 86.

⁶⁸ Смоленская С. С., Давыдов М. В. Знач. праця.— С. 65–66.

⁶⁹ Донець М. М. Знач. праця.— С. 17–19.

⁷⁰ Меликян В. Ю. Энантисемия как явление межуровневое и универсальное // Труды Современного гуманитарного университета : Филология и языковедение.— М., 1989.— Вып. 11.— С. 18–21.

⁷¹ Червоножка В. С. Знач. праця.

⁷² Ганєєв Б. Г. Знач. праця.— С. 9; <http://www.linguistlist.org>.

⁷³ Федоренко Т. А. Знач. праця; Червоножка В. С. Знач. праця; Бойко Н. І. Реалізація експресивних властивостей енантіосемічних лексем у мовотворчості О. Довженка // Література та культура Полісся. — Ніжин, 2000.— Вып. 13.— С. 116–124; Ганєєв Б. Г. Знач. праця; <http://www.eleventhtransmission.org/December2006/jamerdangerous.html>.

⁷⁴ Бойко Н. І. Українська експресивна лексика.— С. 25.

⁷⁵ Ганєєв Б. Г. Знач. праця.— С. 9.

но-мовленнєвих явищ. Ураховуючи той факт, що в одних випадках енантіосемію розглядають як різновид антонімії (2) та омонімії (4), в інших — ці положення спростовуються (3), (5), а також те, що науковці здебільшого вивчають енантіосемію як вияв полісемії (6), (7), ототожнюючи її з поляризацією (1) (причому ці факти ніхто категорично не спростовує, як у випадках із антонімією та омонімією), можна зробити висновок: енантіосемія як мовне явище — це поляризація (сем, семем, конотем) у межах полісемії мовного знака (слова, морфеми, фразеологізму, стійкої сполуки, речення, тексту і т. ін., тобто мовної одиниці)⁷⁶; енантіосемія як мовленнєве явище — це амбівалентність у просодичному оформленні мовного знака та комунікативно-прагматичних настановах мовця.

V. L. IVASHCHENKO, T. O. FEDORENKO

**THE ENANTIOSEMY IN THE PARADIGM OF LANGUAGE AND SPEECH
FENOMENA: THE MAIN DIRECTIONS OF CONCEPTUALIZATION**

In this paper we propose to systematize the main streams of conceptualization of enantiosemy in scientific works according to definite blocks, to formulate its definition as well as to find the term used for nomination of language unit which profiles this phenomenon.

Key words: enantiosemy, conceptualization, polarization, antonymy, polisemy, ambivalence.

---

⁷⁶ Цей факт підтверджує етимологія самого слова *енантіосемія*, а саме: гр. en «в» + antios «протилежний» + sēma «знак», що можна сформулювати як «протилежність (поляризація) всередині знака (мовної одиниці)» (Ганєєв Б. Г. Знач. праця.— С. 9).